Чому Олекса Стороженко покинув писати по українськи?

(Памяти О. Я. Кониського).

Позаторік справляли 25-у річницю смерти відомого і безперечно талановитого письменника Олекси Стороженка; нема чого й казати, що юбілейних панеґіриків списано було чимало; а незадовго перед тим д. Комар оголосив деякі уривки з листів Стороженкових, що знайшов їх поміж паперами покійного одеського книгаря Білого[1]). Ті листи виясняють нам, через що Стороженко, зложивши цілих два томи „Українських оповідань“ і повість „Марко Проклятий“, далї відкинув ся від українського письменства. Одну і, розумієть ся, найголовнїйшу причину Стороженко подає таку: „Почав я мою поему[2]) тодї, коли писалось так легко, але як накинув ся на нас Катон[3]) і добрим замірам нашим надав *гидке*[4]) значіння сепаратизму, я перестав писати, якась байдужність до рідної мови виявила ся скрізь, — і все се так охолодило мої поривання, що я стратив всяку охоту до тієї роботи, котра приносила менї багато утїхи; просто не піднїмаєть ся рука, хоч поема моя виношена під серцем“[5]). Коли-б ми не знали таких характерних подробиць із Стороженкового життя, як — наприклад — те, що він був „чиновникъ особыхъ порученій“ з великим, дарма що

---

[1]) Лїтературно-науковий Вістник, 1898, лютий.

[2]) »Марко Проклятий«.

[3]) Катков у »Московскихъ Вѣдомостяхъ«.

[4]) Курсів мій.

[5]) Лист писано 13 дек. 1873 р. Див. »Лїт.-Н. Віст.« 1898, лют., I, 186—187. Писано лист, як видно з контексту, мовою російською, а д. Комар подає його вже від себе по українськи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-12 10:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469425
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

аматорським „слѣдовательскимъ“ хистом[1]) і щирий пособник (скажемо грубійше — жандарм) славетнього Муравйова-Вєшатєля[2]), то вже сама отся виписка зі Стороженкового листа була-б нам виразно показала, що письменник наш достоту належав до того типу Українців, про яких д. Грінченко каже, що в них сиділи дві душі — російська і українська[3]): „Українську душу йому дав рід, почуваннє любови до рідного краю, любови до своєї мови, до свого народу; російську душу давало йому російське житє, російська урядова служба, бюрократична прихильність до ласки, яку виявляло російське начальство. Ото його, тодішнього російського інтеліґента, і тягло і сюди й туди — і до рідного краю, і до „Станислава на шею“[4]): хотіло ся і рідному краєві послужити, і того, від кого „Станиславъ“ той залежить, не прогнївити. Тут, звісно, на поміч збирались і „общерусскій великій народъ“, і „указанія исторіи“, і „общерусская культура“, і „громъ побѣды раздавайся“[5]), і всякі иньші такі прегарні сторії, вживані звичайно тоді, коли треба вчинити який компроміс. Тай компроміс той чинено навіть несьвідомо, і тодішні Українці за отими общерусскими етикетами навіть і не помічали, що вони його чинять; так густо тих етікеток наліпляно було, що в під них не можна було розібрати, що таке насправді єсть сей факт“[6]). Коли за сепаратизм, „Станїслава“ не дадуть, — ну, дак і побік його, той гидкий сепаратизм!

Воно правда, деякий середній вихід із сього становища таки був. Можна-ж було, іще не відкидаючись від українського слова, поводитись так, щоб бажаная мета, себ-то „Станиславъ на шею“ і всякі иньші блага не дуже далеко мріли. Адже-ж і по україн-

---

[1]) Кіев. Старина 1884, декабрь, ст. 724, 730.

[2]) Правда, 1875. Некролог, ст. 523 і 75 (»був призначений до розпорядимости ґрафу Муравйову в Вільнї«). Іще в »Кіевск. Стар.« 1884, янв., ст. 221.

[3]) Д. Грінченко таку подвійну душу добачає не тільки в Стороженкові, але й у багатьох иньших українських письменниках, — таких як от Котляревський, Гулак, Квітка, Бодянський і иньші. Драгоманов у своїх »Листах на Наддіпрянську Україну« показав неосновність такого загального погляду. Тільки-ж що до Стороженка, то тут Грінченкова характеристика зовсім добре підходить.

[4]) Російський ордер, заснований Катериною II.

[5]) »Громъ побѣды раздавайся, веселися храбрый Россъ!« — давній російський тріумфальний марш.

[6]) Буковина, 1892, ч. 38, ст. 3.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-12 10:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469425
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ськи можна було так само, як от російський соловейко в Щедринській казці перед орлом-меценатом, співати про „радість холопа, котрий довідав ся, що Бог посилає йому дідича, про великодушність Орлів, що холопам не жалуючи на горілку дають“[1]). Перебігаючи на ґрунт специяльно-український, можна-ж було, разом таки з російською літературою, розписувати ся про „счастливый“ (зневолений) край-рай, „гдѣ все обильемъ дышетъ“, де на іділлічнім лоні крепацтва „паробки, кружась на пожнѣ гладкой, взрываютъ пыль веселою присядкой“ (Олекса Толстой), — себ-то очевидячки благоденствують, — і де „валятся сами въ ротъ галушки... а молодицы... молодушки!...“ (Пушкін). Ну, що-ж! Стороженко спершу справді отак був і чинив, отак був і простував сією „благонамѣренною“ стежечкою тай із запалом оповідав українською мовою, в рямках дозволених і одобрених цензурою, про смачні українські галушки, про чорнобривих дівчат із повними і білими руками, як пшеничне тісто, що як на них козак подивить ся, то йому „аж очі рогом полізуть“, про добрих княгинь, що сьвяті печери поновляють, і т. и., і т. и. Але чому-ж несподівано Стороженко покинув писати по українськи навіть такі благонамірені речі? Чому він раптом перейшов на мову виключно московську, та ще й з такими ароматними ідеями, що навіть обрусительний історик української літератури Петров признав у них „чисто полицейскія воззрѣнія“? Найпростіща відповідь була-б така: „бо російсько жандармський елемент його натури був сильний завсігди, а народолюбно-український не був дуже сильний ніколи“. Але сам Стороженко подає специяльнійшу причину свого розхолодження супроти українства. 8-го марта 1874 року він пише до Білого[2]): „В 1863-ім році вийшли в сьвіт мої „Українські Оповідання“, а незабаром з'явилась у „Современнику“[3]) рецензия на них; але се був не критичний розбір, а попросту лайка і нахабна брехня. Певне, що критик навіть і не читав моїх оповідань і не знав, що вони в двох частинах. Я не дуже то вважав на закиди „Современника“, але заступились иньші, і то Росияне, коли тимчасом наші Куліш, Костомарів, Білозерський і tutti quanti вихваляли

---

[1]) Цитую руський переклад. Див. „Діло“ 1897, ч. 11, ст. 2.

[2]) Лист опубліковано у д. Комара, Літ.-Н. Вістн. 1868, лют., I, 187.

[3]) Дуже ліберальний тодішній російський журнал. Видавав його тоді звісний поет Некрасов, а співробітниками були найкрасші і найпоступовійші російські сили.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-12 10:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469425
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Марка Вовчка, а за мене не заступила ся ні одна українська душа. З того часу я дав собі чесне слово ніколи не писати народньою мовою і, як бачите, додержую слова"[1]).

Не глибокий був, очевидячки, такий український патріотизм, що міг пропасти через одну-однісіньку рецензию, а надто коли б тому була правда, що критик навіть не читав критикованої ним Стороженкової книжки і, виходить, не бачив навіть заголовка: бо-ж там на заголовку виразно було зазначено, що книжка має дві частини. Та приглянмось краще до тієї інкрімінованої рецензиї[2]). Приглянмось, — то й побачимо, що критик (се, мабуть, д. Пипін) не тільки прочитав Стороженкові оповідання (він же раз-у-раз наводить із них цитати!), але й пильно вчитав ся в них: тим-то Кулїшеви, Костомарову і усім „tutti quanti", на яких натякає Стороженко і які „вихваляли" серіозно-народолюбного Марка-Вовчка, не випадало спорити ся против тієї критики. Вона настільки цікава, що я подаю її нижше в українськім перекладї; переклад той, на моє проханнє, ласкаво зладив д. Спішилів. Ваги своєї критика „Современника" не втратила й досї. Бо й досї вона мусуть служити живим докором для тих (на жаль іще численних) наших земляків, які попросту грають ся в ділєтантське українофільство. Заразом переклад сієї критики нехай буде вінцем на сьвіжу могилу Стороженкового сучасника О. Кониського (про нього рецензия згадує з пошаною). Покійник належав до тих людей, що можуть часом у своїй діяльности де-в-чому й сильно помиляти ся або чинити не так, як здавалось би кому иньшому за краще; тільки-ж ніхто не посьміє сказати, щоб небіжчик був не серіозним працівником на українській ниві; ніхто не посьміє сказати, щоб він коли компромітував українську справу ділєтантським, а тим паче — сентиментально-клоунським відношеннєм до неї.

А. Кримський.

[1]) Із сього видко, що лист писано по російськи, а д. Комар оголошує його не в оріґіналї, — в перекладї.

[2]) Современникъ, 1863, томъ 97, августъ, ст. 121—130.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-12 10:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469425
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google